

ABSTRAK

Pendidikan Islam di Pulau Bawean Indonesia bermula sejak masuknya Islam ke pulau tersebut pada abad ke-16. Aktiviti pendidikan Islam pada mulanya dilaksanakan di tempat-tempat seperti rumah, surau dan masjid. Pada peringkat awal ini, pendidikan Islam belum berbentuk sebuah institusi formal dan hanya dijalankan secara perseorangan.

Dari sejarah perjalanannya, pendidikan Islam di Pulau Bawean berkembang maju menjadi institusi pendidikan formal yang berbentuk sebuah institusi madrasah yang menyepadukan pendidikan Islam dengan pendidikan nasional Indonesia.

Kajian ini bertujuan untuk melihat sejarah awal pendidikan Islam dilaksanakan di Pulau Bawean dan seterusnya melihat pada proses kemajuan yang dihasilkan. Kajian ini juga, hanya memfokuskan pada beberapa buah institusi sebagai sampel penyelidikan iaitu Pondok Pesantren Mambaul Falah, Pondok Pesantren Hasan Jufri, Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 38 Nurul Huda, Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatalatul Ulama 08 Teluk Dalam, Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 40 Asrarul Ulum, Madrasah Tsanawiyah Umar Mas'ud, Madrasah Tsanawiyah Hasan Jufri, Madrasah Aliyah Nurul Huda dan Madrasah Aliyah Mambaul Falah

Metode yang digunakan untuk mendapatkan maklumat dalam kajian ini ialah temu bual dan kaji selidik, di samping kepustakaan. Dari hasil kajian yang dilakukan menunjukkan bahawa pencapaian para pelajar yang mengikuti pengajian di institusi pendidikan Islam sangat baik dan sambutan masyarakat sangat menggalakkan. Oleh kerana itu, institusi pendidikan Islam di Pulau Bawean tetap menjadi pilihan dan mampu bersaing dengan institusi pendidikan umum.

ABSTRACT

Islamic Education in Bawean Island Indonesia began since the arrival of Islam to the island during 16th century. Initially, Islamic education activities were carried out at places such as houses, musolla and mosques. At this early stage, Islamic education was yet a formal institution and was conducted individually.

From its historical journey, Islamic education at Bawean Island has progressed to become a formal institution in the form of madrasah which united Islamic education with Indonesian national education.

This study aims to look at the early history of Islamic education at Bawean Island and afterwards at the resulting development process. This study only focused on institutions; Pondok Pesantren Mambaul Falah, Pondok Pesantren Hasan Jufri, Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 38 Nurul Huda, Madrasah Ibtidaiyah Nahdlalatul Ulama 08 Teluk Dalam, Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 40 Asrarul Ulum, Madrasah Tsanawiyah Umar Mas'ud, Madrasah Tsanawiyah Hasan Jufri, Madrasah Aliyah Nurul Huda dan Madrasah Aliyah Mambaul Falah

The methods applied in order to obtain data for this research were interview, survey and library research. Results have shown that students' achievement at Islamic education institution was excellent and the response from the society was encouraging. To conclude, Islamic education institution at Bawean Island was still preferred and capable of competing with the general education.

PENGHARGAAN

Syukur kehadirat Ilahi Rabbi yang telah memberikan kekuatan dan limpah kurnia-Nya sehingga tetap dalam pengawasan dan perlidungan-Nya. Sholawat dan salam kepada junjungan Nabi Muhammad saw yang telah mengajarkan, mendidik dan membimbing manusia ke jalan yang diridhai-Nya.

Do'a pengampunan selalu mengiringi kepada kedua orang tua iaitu almarhom Suhaimi Bin Irsyad dan Mislihah Binti Ahmad Surdi sebagai ibu tunggal dalam menjalani hidup kesehariannya dengan tabah dan tidak kenal penat untuk memberikan tauladan yang baik kepada anak-anaknya untuk selalu bersyukur dan mencari ridha-Nya.

Setinggi-tinggi penghargaan terima kasih saya ucapkan kepada Dr. Mohd Roslan Bin Mohd Nor selaku penyelia dan beliau juga sebagai ketua di Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya, kerana atas bimbingan, tunjuk ajar, masa yang diluangkan dan kedisiplinan yang tinggi serta nasihat-nasihat yang amat berguna yang beliau berikan sepanjang kajian dijalankan. Selain itu, kepada pensyarah-pensyarah di Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam yang telah menurunkan pengetahunnya dan kepada kakitangan Jabatan Sejarah dan Tamadun yang telah membantu memberikan kemudahan berurus dalam segala hal.

Terima kasih juga kepada pihak institusi Madrasah Ibtidaiyah, Madrasah Tsanawiyah dan Madrasah Aliyah yang telah mempermudahkan kerjasama dalam melakukan penyelidikan dan telah banyak memberikan maklumat, sehingga memperlancar dalam penyelidikan.

Ucapan terima kasih dan kebahagiaan yang amat dalam untuk isteri tersayang iaitu Nuraini Binti Alimun yang telah membantu dan memberikan

sokongan dengan ikhlas dan sabar dalam menjalankan penyelidikan ini. Tidak lupa juga kepada keluarga yang telah memberikan bantuan dan do'anya di sepanjang pengajian yang telah dijalankan. Kawan-kawan seperjuangan yang telah memberikan pengajaran percikan-percikan kedewasaan dalam menghadapi dugaan-dugaan hidup.

Akhir perkataan, terima kasih kepada semua pihak yang terlibat, sama ada secara langsung atau tidak. Semoga segala perbuatan mereka menjadi amal yang bermanfaat di dunia dan di akhirat, hanyalah Allah yang memberi pahala dan ketenangan. *Amiin*

ABDUL WAHID

Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam
Akademi Pengajian Islam
Universiti Malaya
Kuala Lumpur
Email : wahidus_zaman@yahoo.co.id

ISI KANDUNGAN

ISI KANDUNGAN	HALAMAN
ABSTRAK	i
ABSTRACT	ii
PENGHARGAAN	iii
ISI KANDUNGAN	v
SENARAI JADUAL	ix
SENARAI KEPENDEKAN	x
SENARAI LAMPIRAN	xi
PANDUAN TRANSLITERASI	xii

BAB I PENDAHULUAN

1.1 Latar Belakang Masalah	1
1.2 Pengertian Tajuk dan Perumusan Masalah	8
1.3 Objektif Penyelidikan	10
1.4 Skop Kajian	10
1.5 Metodologi Penyelidikan	11
1.5.1 Metode Penentuan Subjek	11
1.5.2 Metode Kepustakaan	13
1.5.3 Teknik Pengumpulan Data	14
1.5.3.1 Metode Wawancara	14
1.5.3.2 Metode Dokumentasi	16
1.5.3.3 Metode Observasi	17
1.5.4 Metode Historis	18

1.5.5 Metode Analisis Data	19
1.5.5.1 Metode Induktif	20
1.5.5.2 Metode Deduktif	20
1.5.6 Metode Komparatif	21
1.6 Kajian Lepas	22
1.7 Susunan Penulisan	27

BAB II SEJARAH PENDIDIKAN ISLAM DI INDONESIA

2.1 Pengertian Pendidikan	29
2.2 Definisi Pendidikan Islam	32
2.3 Tujuan Pendidikan Islam	36
2.4 Asas - asas Pendidikan Islam	38
2.5 Sejarah Awal Pendidikan Islam di Indonesia	43
2.5.1 Rumah, Surau, Masjid	43
2.5.2 Pondok	45
2.5.3 Meunasah, Rangkang dan Dayah	50
2.6 Pendidikan Islam Pada Zaman Penjajahan	51
2.6.1 Penjajahan Belanda	51
2.6.2 Penjajahan Jepun	56
2.7 Kebangkitan Sistem Pendidikan Madrasah	58
2.8 Pendidikan Islam di Zaman Kemerdekaan	65
2.9 Kedatangan Islam ke Indonesia	68
2.9.1 Masa Kedatangan Islam ke Indonesia	68
2.9.2 Tempat Asal Kedatangan Islam	69
2.10 Kedatangan Islam ke Pulau Bawean	73
2.11 Pengaruh Islam di Pulau Bawean	79

BAB III KONDISI UMUM PULAU BAWEAN

3.1 Lokasi Geografi dan Pentadbiran	82
3.2 Asal Mula Penduduk Pulau Bawean	86
3.3 Sumber Penghasilan Penduduk Pulau Bawean	90
3.4 Nama Lain Pulau Bawean	92
3.5 Kepercayaan Penduduk Pulau Bawean Sebelum Masuknya Islam	94
3.5.1 Pulau Bawean Dalam Masa Kerajaan Majapahit	94
3.5.2 Jejak Kepercayaan Hindu-Budha di Pulau Bawean	95
3.5.3 Cerita Tentang Raja Babileono	99

BAB IV PENDIDIKAN ISLAM DI PULAU BAWEAN

4.1 Pusat Pendidikan Islam Pada Zaman Awal	102
4.1.1 Rumah	102
4.1.2 Surau	104
4.1.3 Masjid.	107
4.1.4 Pondok	108
4.2 Sejarah Penubuhan Madrasah di Pulau Bawean	110
4.2.1 Masyarakat Pulau Bawean	110
4.2.2 Sumbangan Masyarakat Terhadap Pendidikan Islam	116
4.2.3 Pondok Mambaul Falah	118
4.2.4 Pondok Hasan Jufri	120
4.2.5 MINU 38 Miftahul Huda Kepuh Teluk	125
4.2.6 MINU 40 Asrarul Ulum Kepuh Legundi	127
4.2.7 MINU 08 Teluk Dalam	129
4.2.8 Madrasah Tsanawiyah Umar Mas'ud	131
4.2.9 Madrasah Tsanawiyah Hasan Jufri	134

4.2.10 Madrasah Aliyah Miftahul Huda Kepuh Teluk	136
4.2.11 Madrasah Mambaul Falah	138
4.3 Perkembangan Lembaga Pendidikan Islam di Bawean	140
4.3.1 MINU 38 Miftahul Huda Kepuh Teluk	140
4.3.2 MINU 40 Asrarul Ulum Kepuh Legundi	142
4.3.3 MINU 08 Teluk Dalam	145
4.3.4 Madrasah Tsanawiyah Umar Mas'ud Sangkapura	147
4.3.5 Madrasah Tsanawiyah Hasan Jufri	152
4.3.6 Madrasah Aliyah Miftahul Huda Kepuh Teluk	156
4.3.7 Madrasah Aliyah Mambaul Falah Tambilung	158
4.4 Pendanaan	160
4.5 Kurikulum	162
BAB V PENUTUP	
5.1 Kesimpulan	166
5.2 Saranan	170
BIBLIOGRAFI	173
LAMPIRAN	

SENARAI JADUAL

No. Jadual	Halaman
3. 1 : Luas wilayah kecamatan Tambak	84
3. 2 : Luas wilayah kecamatan Sangkapura	84
3. 3 : Jumlah penduduk kecamatan Sangkapura	87
3. 4 : Jumlah penduduk kecamatan Tambak	88
3. 5 : Jumlah penduduk Pulau Bawean	89
4. 4 : Keadaan pelajar MINU 38 Kepuh Teluk tahun pelajaran 2005-2010	141
4. 5 : Keadaan pelajar MINU 40 Asrarul Ulum tahun pelajaran 2005-2010	143
4. 6 : Keadaan pelajar MINU 08 Teluk Dalam tahun pelajaran 2005-2010	146
4. 7 : Keadaan pelajar MTs Umar Mas'ud tahun pelajaran 2005-2009	150
4. 8 : Bilangan Guru dan Kakitangan MTs Umar Mas'ud 2008	151
4. 9 : Keadaan pelajar MTs Hasan Jufri tahun pelajaran 2005-2010	153
4. 10 : Bilangan Guru dan Kakitangan MTs Hasan Jufri 2008	155
4. 11 : Keadaan Madrasah Aliyah Miftahul Huda tahun pelajaran 2005-2010	157
4. 12 : Keadaan Madrasah Aliyah Mambaul Falah tahun pelajaran 2005-2010	159

SENARAI KEPENDEKAN

Cet / C	: Cetakan
Dr	: Doktor
Edit	: editor
GBHN	: Garis-Garis Besar Haluan Negara
Hlm / h	: halaman
<i>Ibid</i>	: Ibidem (rujukan pada tempat yang sama)
jil	: Jilid / Juzuk
K. R	: Kyai Raden
K. H	: Kyai Haji
M	: Masehi
MPR	: Majlis Permusyawaratan Rakyat
<i>Op. cit</i>	: Opera citato (dalam karya yang dirujuk sebelumnya)
P. hD	: Doctor of Philosophy
Prof	: Profesor
PP & K	: Penyelenggaraan Pendidikan dan Kebudayaan
Q. S	: Qur'an Surah
Swt	: Subhanahu wa Ta'ala
Saw	: Sallallahu 'alaihi Wasallam
SMPN	: Sekolah Menengah Pertama Negeri
Sdn. Bhd	: Sendirian Berhad
S. pd	: Sarjana Pendidikan
T. T	: Tanpa tahun
Terj	: Terjemahan
UUD	: Undang-Undang Dasar
UKM	: Universiti Kebangsaan Malaysia
MI	: Madrasah Ibtidaiyah
MTs	: Madrasah Tsanawiyah
MA	: Madrasah Aliyah
MINU	: Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama

SENARAI LAMPIRAN

Lampiran A (i)	: Soalan Temu bual
Lampiran A (ii)	: Peta Wilayah Gresik
Lampiran A (iii)	: Peta Pulau Bawean
Lampiran A (iv)	: Struktur Organisasi MTs Umar Mas'ud
Lampiran A (v)	: Struktur Organisasi MTs Hasan Jufri
Lampiran B (i)	: Masjid Jami' Sangkapura
Lampiran B (ii)	: Bekas Bangunan surau lama MTs Umar Mas'ud
Lampiran B (iii)	: Pondok Mambaul Falah
Lampiran B (iv)	: Pondok Hasan Jufri
Lampiran C (i)	: Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 38 Miftahul Huda Kepuh Teluk
Lampiran C (ii)	: Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 40 Asrarul Ulum Kepuh Legundi
Lampiran C (iii)	: Madrasah Ibtidaiyah Nahdlatul Ulama 08 Teluk Dalam
Lampiran C (iv)	: Madrasah Tsanawiyah Umar Mas'ud
Lampiran C (v)	: Madrasah Tsanawiyah Hasan Jufri
Lampiran C (vi)	: Madrasah Aliyah Miftahul Huda
Lampiran C (vii)	: Madrasah Aliyah Mambaul Falah

PANDUAN TRANSLITERASI

a. Konsonan

No	Huruf Arab	Huruf Rumi	Contoh	
			Tulisan Arab	Tulisan Rumi
1	أ	' (a,i,u)	القرآن	al-Qur'an
2	ب	b	بعث	ba'atha
3	ت	t	تعلم	ta'allama
4	ث	th	ثانوية	thanawiyah
5	ج	j	جعل	ja'ala
6	ح	□	حلب	□alaba
7	خ	kh	خطب	khataba
8	د	d	دفع	dafa'a
9	ذ	dh	ذهب	dahaba
10	ر	r	رجع	raja'a
11	ز	z	زرع	zara'a
12	س	s	سمع	sami'a
13	ش	sy	شفع	syafa'a
14	ص	□	صعد	□a'ada
15	ض	□	ضلل	□alala
16	ط	□	طلع	□ala'a
17	ظ	□	ظفر	□afara
18	ع	'(a,i,u)	عليه	'alayhi
19	غ	gh	غفر	ghafara
20	ف	f	فلح	fala□a
21	ق	q	قلم	qalama

22	ك	k	كتب	kataba
23	ل	l	لعب	la‘iba
24	م	m	مدرسة	madrasah
25	ن	n	نال	nala
26	و	w	وعد	wa‘ada
27	ه	h	هدم	hadama
28	ي	y	يعلم	ya‘lamu

b. Vokal Panjang

No	Huruf Arab	Huruf Rumi	Contoh	
			Tulisan Arab	Tulisan Rumi
1	أ	ā	قال	qāla
2	أو	ū	موسى	mūsa
3	اي	ī	ایمان	īman

c. Vokal Pendek

No	Huruf Arab	Huruf Rumi	Contoh	
			Tulisan Arab	Tulisan Rumi
1	----- (فتحة)	a	نصر	nasara
2	----- (كسرة)	i	ناصر	nasira
3	----- (ضمة)	u	ينصر	yansuru

d. Diftong

No	Huruf Arab	Huruf Rumi	Contoh	
			Tulisan Arab	Tulisan Rumi
1	أوْ	aw	أوّاب	awwabun
2	أيّ	ay	أيّام	ayyaman
3	ايّ	iy	ايّاك	iyyaka

Catatan:

Istilah sesuatu perkataan yang berasal daripada perkataan Bahasa Arab tetapi telah menjadi sebutan Bahasa Malaysia adalah dieja mengikut perkataan Bahasa Malaysia. Seperti perkataan mazhab, ulama, ilmiah, al-Quran dan lain-lain.